

DOSSIER

LA MARE DE DÉU DEL MONT

Una inscripció gòtica del santuari de la Mare de Déu del Mont

Per Antoni Cobos Fajardo, Joaquim Tremoleda Trilla

Resum

La relectura i la interpretació d'un fragment de làpida gòtica conservat en un mur del santuari de la Mare de Déu del Mont ha permès veure que es tracta d'un text que reproduceix una fórmula corrent des del segle XII, sorgit de la llegenda amb motiu del martiri de santa Àgata. Probablement era una inscripció que estava situada al campanar del santuari i era una advocació per protegir dels incendis. Els millors paral·lels els trobem escrits en nombroses campanes de les esglésies.

Paraules clau

Santuari de la Mare de Déu del Mont, inscripció, campanes, santa Àgata

Abstract

A new reading and interpretation of the fragment of a Gothic stone tablet conserved in the wall of the sanctuary Mare de Déu del Mont allows the conclusion that the text reproduces a formula common in the twelfth century, originating in the legend of martyrdom of Saint Agatha. The inscription was probably originally situated at the sanctuary's bell tower and was meant to protect from fires. Best parallels can be found on many church towers.

Keywords

Sanctuary Mare de Déu del Mont, inscription, bell tower, Saint Agatha

DOI: 10.2436/20.8010.01.54

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 42 (2011)
Antoni Cobos Fajardo, Joaquim Tremoleda Trilla

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer un fragment de làpida escrita que pertany a una inscripció monumental procedent del santuari de la Mare del Déu del Mont, per al qual proposem una data d'entorn el 1450. Es tracta d'una làpida en pedra calcària de 35 cm de llargada per 25 cm d'alçada. Actualment es troba reubicada en el santuari, a la paret que marca l'espai de pas que comunica l'entrada meridional amb la sala del pis superior a tocar la que havia estat porta forana, tot i que probablement procedeix en origen del campanar del santuari. Està malmesa del costat dret, però creiem que el text s'ha conservat gairebé sencer.

Aquesta inscripció es coneix d'antic i ja havia estat publicada anteriorment,⁽¹⁾ amb la idea que és una inscripció que pertany a l'època fundacional del monestir, és a dir, en el segle XIV, i que Vayreda va veure com el lema que empraven les anomenades “Lligues de la Pau”, que cercaven el pacifisme i que fou seguida pels monjos benedictins en el cas del santuari per aconseguir posar pau entre el bisbe de Girona, Guillem de Vilamarí, i l'abat Bernat, al qual s'havia imposat una pena de 17.000 sous per considerar que amb la construcció del santuari s'havia vulnerat la jurisdicció de la mitra; pena que posteriorment Pere de Rocabertí, el bisbe successor, va commutar. Nosaltres proposem petites esmenes a la lectura i, sobretot, creiem haver trobat el context que li dona el sentit que tenia, com veurem tot seguit.

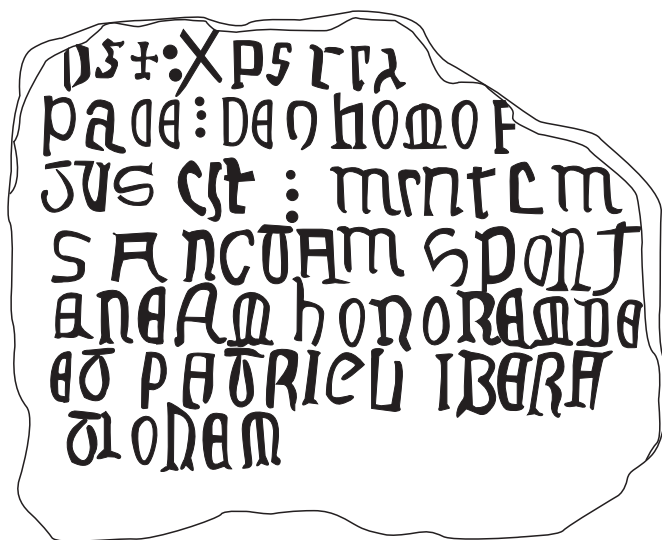
LA INSCRIPCIÓ

El text és en llatí, excepte l'abreviatura XPS (Xpistos) que és en grec, del qual es conserven fins a set línies, que ocupen tot el camp epigràfic, que no sabem si estaria delimitat per una motllura perimetral. El tipus de lletra és en capital gòtica de transició i la mida de les lletres és de 22 mm, amb una interpunció de tres punts verticals. Mentre que la part dreta ha perdut alguna lletra, el costat esquerre es mostra ben alineat i complet.

1. L'únic estudi epigràfic realitzat fins ara havia estat publicat per Pere Vayreda i Olivas, tot i que per a la lectura i interpretació es va demanar consell a l'epigrafista d'Olot Josep Saderra i Mata: VAYREDA, P., “Una inscripció històrica al nostre santuari”, *Santa Maria del Mont* 10, febrer de 1929, 1-2; “Una inscripció històrica al nostre santuari”, *Santa Maria del Mont* 11, març de 1929, 1-2; i també a la petita monografia del mateix autor, *Santa Maria del Mont. Notícia històrica d'aquest santuari*, Girona, 1931, pàg. 21-22. Posteriorment, seguint aquest estudi i sense aportar novetat, CARRERAS I PÉRA, J., *El Mont, ahir un monestir, avui un santuari*, Col·lecció Sant Feliu, Girona, 1988, pàg. 59.

Fotografia de la inscripció conservada al santuari de la Mare de Déu del Mont.

Calc de la inscripció.

La transcripció és la següent:
DS · (crux) XPS REX [VENIT IN]
PACE · DE · HOMO F[AC]
TVS EST · MENTEM
SANCTAM SPONT
ANEAM HONOREM DE[O]
ET PATRIE LIBERA
TIONEM

Del desenvolupament de les abreviatures en resulta aquest text:
Dominus (crux) Xp(isto)s rex [venit in] / pace Deus homo f[ac /]tus est.
Mentem / sanctam spont / aneam honorem De[o] / et patrie libera / tionem.
I la traducció corresponent:
El Senyor Crist Rei vingué en pau, Déu s'ha fet home. Ment santa espontània, honor a Déu i alliberament per a la pàtria.⁽²⁾

ESTUDI

La fórmula *mentem sanctam* ... té el seu origen en la tradició cristiana del martiri i mort de santa Àgata o Àgueda, esdevingut sota les persecucions de l'emperador Deci (250-253). Segons l'Enciclopèdia Catòlica, aquesta tradició és molt antiga, ja que apareix descrita al *Martyrologium Hieronymianum*⁽³⁾ i també al *Martyrologium Carthaginense* que data del segle cinquè o sisè.⁽⁴⁾ També és recordada com a verge i màrtir pel poeta cristià Venanci Fortunat, del segle VI.⁽⁵⁾ I també hi ha un himne a santa Àgata atribuït al papa Dàmas, tot i que no és segura la seva autoria.⁽⁶⁾

Sobre el seu martiri tenim les *Actes dels Sants*, tant en la versió llatina com en la grega⁽⁷⁾ i també la versió de Jacobus de Voragine en la seva

2. Les diferències de lectura entre la primera versió i la nostra són molt lleugeres i les traduccions transmeten el mateix significat. En canvi, la transcripció, respecte a les referències que ens ha deixat Vayreda, observa certes diferències, essencialment ell no hi posa el DS inicial, en canvi, hi posa el VENIT IN al final de la primera línia, que no s'ha conservat, així com l'AC del final de la segona línia; en canvi, llegeix HONORAMVS per HONOREM DEO. Finalment, uneix la tercera i la quarta línia en una de sola, quan són dues línies evidents. Aquestes petites esmenes fan que els paral·lels d'aquest text siguin exactes (*vid. infra*).
3. *Martyrologium Hieronymianum*, ed. De Rossi and Duchesne, en Acta SS., Nov. II, 17.
4. RUINART, Th., *Acta Sincera*, Ratisbon, 1859, 634.
5. FORTUNAT, Venanci, *Carm.*, VIII, 4, *De Virginitate*.
6. P. L., XIII, 403 sqq.; *Ihm, Damasi Epigrammata*, 75, Leipzig, 1895.
7. *Acta SS.*, I, Feb., 595 sqq. GROSSIS, J. de, *Agatha Catanensis sive de natali patria S. Agathae, dissert. histor.* (Paris, 1886), II, 301 sqq.; *Hymnus de S. Agatha*, in *IHM, Damasi epigrammata* (Leipzig, 1895), 75 sqq.; BUTLER, A., *Lives*, 5 Feb.

Llegenda Àuria, escrita en el segle XII i que resumim tot seguit, ja que sembla la versió més fidel a la tradició.⁽⁸⁾

Segons aquesta tradició, Àgata era una noia verge, que pertanyia a una família distingida de Catània, a Sicília. La noia, d'una gran bellesa, era extremadament santa i fidel en el servei de Déu. El prefecte romà de Sicília, Quintilià, que era d'origen plebeu i de caràcter molt avar, ambiciós, idòlatra i libidinós, pretenia posseir la donzella, de manera que perseguia quatre objectius d'un sol cop: canviar d'estatus social, passant de plebeu a noble; posseir una dona bellíssima; disposar de les seves riqueses; i aconseguir el favor dels déus, arrossegant la noia a la idolatria.

En primer terme, va fer que duguessin Àgata a la seva presència per tractar de convèncer-la que es casés amb ell. Com que ella el va rebutjar, la va tancar en un bordell, on una dona anomenada Afrodísies i les seves nou filles exercien la prostitució, amb l'encàrrec de corrompre la seva fe en una estada de trenta dies. Ni amb la promesa de plaers exquisits, ni amb les més dures amenaces, les dones van aconseguir canviar la seva conducta. La resposta d'Àgata fou aquesta:

– Les meves idees estan construïdes sobre fonaments més sòlids que les pedres: sobre el mateix Jesucrist; les vostres paraules són com el vent, les vostres promeses com la pluja, les vostres amenaces com els rius. Per molt que el vent, la pluja i els corrents més forts m'ataquin, no enderrocaran la meva casa, perquè els fonaments sobre els que s'assenta són indestructibles.

La jove plorava, resava i demanava a Déu la gràcia del martiri. Ben aviat Afrodísies digué a Quintilià:

– És més fàcil fer pols una pedra i convertir-la en sorra o fer el ferro flexible com el plom, que modificar el pensament d'aquesta donzella o fer-la vacil·lar en la seva fe cristiana.

El prefecte la tornà a reclamar a la seva presència i davant la seva fe impertorbable, li proposà una disjuntiva: sacrificar als déus o ser torturada amb diferents suplicis. Ella s'hi va negar i després de diverses respostes enginyoses fou condemnada que li arrenquessin un pit. Després fou tornada a la presó i la nit que estava allà, va aparèixer un vell que li va oferir curar-li les ferides. Davant la seva negativa, ell s'identificà com sant Pere i la va curar en nom de Crist. Ella caigué de genolls donant gràcies, mentre podia

8. VORÁGINE, Santiago de la, *La leyenda dorada*, 1, Madrid, Alianza Forma, 2004 (12 edició), 167-170. També trobarem informació a BUTLER, A., *Vida de Santos*, vol. IV. México, D.F.: Collier's International - John W. Clute, S.A., 1965; KIRSCH, J. P., *Saint Agatha*, *Catholic Encyclopedia*, Encyclopedia Press. 1913; QUARDT, R., *Los santos del año*, Barcelona, Editorial Herder, 1958, pàg. 76-77.

comprovar que tenia el seu pit restablert. Mentre passava aquesta escena, la presó es va omplir d'una gran resplendor que va despertar els carcellers, que fugiren espantats, deixant les portes obertes. Alguns li proposaren d'escapar, però Àgata no volia renunciar al martiri.

Quatre dies més tard, la tornà a visitar Quintilià i quan ella li va dir que l'havia curat Crist, el prefecte va fer preparar una gran foguera, després va fer escampar les brases barrejant-hi fragments de teules i ordenà que hi arrosseguessin diverses vegades el cos nu de la donzella. Després que els esbirros apliquessin aquest suplici es va produir un gran terratrèmol que va fer tremolar la ciutat sencera, s'enderrocà el palau i va esclafar dos consellers. Poc després el poble s'amotinà contra Quintilià, culpant-lo de les desgràcies que eren motivades per la seva crueltat contra la jove. Ell espantat pels esdeveniments va ordenar aturar els turments i tornar-la a la presó. Una vegada va estar sola, va resar entregant el seu esperit al Senyor i, tot seguit, expirà. La seva mort es va produir l'any 253, essent Dacià emperador.

En el moment del seu enterrament i quan els cristians estaven embalsamant el seu cos i ungint-lo amb perfums, diu la tradició que un noi molt formós acompanyat de cent nens vestits de blanc va posar dins del sarcòfag, al costat del cap de la màrtir, una petita placa de marbre i van desaparèixer a l'instant. A la placa, hi havia gravada la inscripció: *Mentem sanctam spontaneam honorem Deo et patriae liberationem*.

En divulgar-se el miracle, el sepulcre va començar a ser venerat. Mentrestant, Quintilià es va voler apoderar del ric patrimoni de la santa. Un dia, anant de viatge en la seva carrossa per fer l'inventari dels béns, els dos cavalls de tir es van desbocar, es bolcà el carruatge i ell va sortir, anant a caure entre les peülles, un dels cavalls el va començar a mossegar, després, l'altre li etzibà una guitza que va llençar el seu cos en un riu que passava al costat del camí; el seu cos fou engolit per les aigües i el seu cadàver mai no fou trobat.

Dels elements que apareixen en la llegenda, la tauleta no es conserva, però sí reproduccions del text. La més significativa és la plaqueta en plata que la Santa duu a la mà esquerra en el seu bust reliquiari, esculpit l'any 1376.⁽⁹⁾

D'altra banda les lletres M S S H DEP L, que es troben en l'origen d'aquesta història, han merescut l'atenció dels epigrafistes clàssics, que han volgut donar una explicació més científica al text. Una solució prou coherent és la que proposa F. Grossi Gondi. Segons aquest estudiós, el text seria un desenvolupament fantasiós de les abreviatures M S S H DEP L. Grossi

9. GOI, G., *La tavola di Sant'Agata di Cremona*, Biblioteca di Medioevo latino, núm. 21, Spoleto, 1998; TORRISI, S., *L'angelica tavoleta* (<http://www.cataniacultura.com/blog117.htm> (8-7-2011)).

El bust-reliquiari de santa Àgata portat en processó els dies de la festa (3-5 de febrer) que la ciutat de Catània dedica a la seva santa. L'orfebreria és de plata, decorada amb pedres i esmalts, obra de Giovanni Di Bartolo de l'any 1373.

proposa la lectura M(artyr) S(upra) S(criptus-a) H(ic) DEP(ositus-a) L(audabilis).⁽¹⁰⁾

Continuant amb la tradició dels miracles de santa Àgata, l'any següent, dies abans de l'aniversari de la mort d'Àgata, va entrar en erupció el volcà Etna, molt proper a la ciutat de Catània. El foc baixava per la falda de la muntanya consumint tot el que trobava i es dirigia cap a la ciutat. Els pagans que vivien a prop van abandonar les seves cases, van córrer cap al sepulcre de la santa, van arrencar el vel que el cobria i el van col·locar com si fos una cortina protectora, a certa distància. Així, el mateix dia de l'aniversari del martiri de santa Àgata, el corrent de foc es va deturar. És per això que la santa és invocada com a protectora contra les erupcions i contra els incendis.

Aquest últim detall és el que ens interessa especialment per a la inscripció conservada al santuari de la Mare de Déu del Mont. En efecte, en

10. GROSSI GONDI, F., *Trattato di epigrafia cristiana latina e greca del mondo romano occidentale*. Roma, L'Erma di Bretschneider, 1968, pàg. 385.

plena edat mitjana trobem el text escrit en nombroses campanes, sobretot a partir del segle XIII, tot i que la freqüència de testimonis s'incrementa a partir del segle XV, tant a Itàlia com a la resta d'Europa. El fet és prou lògic, si considerem que el repic de campanes, a més de les hores, anunciava i anuncia als ciutadans la proximitat d'un perill, un atac enemic, una ràtzia pirata o un incendi, entre d'altres.

El testimoni més antic que hem estat capaços de trobar és el de l'església de Santa Maria de Burano, on es troba el text, el nom del fonedor i l'any: *sanctam spontaneam mentem honorem deo pat(r)ie liberationem. Mia de Sasso Ferrato me fecit. MCVIII*. Altres testimonis a Itàlia són el de la campana de la Torre del Rellotge de la Piazza Erbe, a Màntua, fosa el 1286; la de San Zeno Maggiore a Verona (segle XV); a l'església de San Evangelista a Ravenna (segle XIII); a Scona, el 1452, i un llarg etcètera.

A Espanya, la *campana de las Agonías* de la catedral de San Pedro de Jaca conté aquesta inscripció i està datada entorn del 1300. Tot i això, el més corrent és que trobem testimonis en campanes a partir del segle XVI: catedral de Burgos, 1591; Sevilla, 1500; Tarragona, 1509; Oviedo, 1539, entre d'altres.

En el nostre cas, curiosament, el text no apareix sobre una campana, sinó inscrit sobre pedra. El més coherent és pensar que aquesta inscripció estaria situada en el campanar del santuari i, després d'alguna destrucció, fou encastada modernament en el lloc actual. Pel tipus de lletra, capital gòtica de transició a minúscula, la peça cal datar-la a mitjan segle XV, per la qual cosa podríem estar davant d'un dels testimonis més antics d'aquest text a la península Ibèrica.

Segons veiem en aquest mateix dossier, no era gens estrany que la caiguda de llamps durant les tempestes provoquessin desperfectes a les instal·lacions, ens ha cridat l'atenció per la proximitat a la data que proposem un document on es demana una qüestió a favor de la capella de Santa Maria del Mont, ja que un llamp trencà la imatge de la Mare de Déu i una campana, fet que ocorregué l'11 de setembre de 1361.⁽¹¹⁾

11. ADG, U-041-03291, D-161. f 122b.